

студентів істотно впливає підтримка студентських ініціатив, стимулювання громадської активності, соціально значуща діяльність органів самоврядування, зв'язок із зовнішнім соціумом. У процесі дослідно-експериментальної роботи було доведено, що лідерські якості особистості формуються в соціально значущій діяльності, до якої у студентів спостерігається активне зацікавлене ставлення.

Проведене дослідження з формування лідерських якостей відкриває широкі перспективи та передбачає визначення нових завдань, які стосуються виявлення лідерів в студентському середовищі, взаємин лідера з оточенням людьми, впливу лідерської позиції на життєву та професійну успішність особистості [5].

Список літератури:

1. К вопросу планирования воспитательной работы по формированию лидерских качеств у студентов вузов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2009/08/rus_11_2009_08.pdf>.

2. Евтихов О. В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика / О. В. Евтихов. – СПб. : Речь, 2007. – С. 45–50.

3. Формирование лидерских качеств студентов посредством участия в деятельности органов самоуправления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://www.dissercat.com/content/formirovanie-liderskikh-kachestv-studentov-posredstvom-uchastiya-v-deyatelnosti-organov-samo>>.

4. Дослідження уявлень студентів про особистісні якості лідера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2012_18/428-438.pdf>.

5. Как развить лидерские качества? Делаем первые шаги. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-31687/>>.

Отримано 01.02.2013. ХДУХТ, Харків.

© Н.І. Єсінова, В.В. Клеймьонова, 2013.

УДК 001.89:378.125

І.О. Шудрик, канд. філос. наук

ПЕРШІ КРОКИ В НАУКУ МАЙБУТНЬОГО ЛАУРЕАТА НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ САЙМОНА СМІТА КУЗНЕЦЯ

Проаналізовано зміст першої наукової статті майбутнього лауреата Нобелівської премії Саймона Кузнеця, опублікованої в Харкові в 1921 р., та його магістерської дисертації, підготовленої в Харкові та захищеної в США в 1924 р.

Проанализировано содержание первой научной статьи будущего лауреата Нобелевской премии Саймона Кузнеця, опубликованной в Харькове

в 1921 г., и его магистерской диссертации, подготовленной в Харькове и защищенной в США в 1924 г.

The content of the first scientific article of a future Nobel prize laureate Simon Smits Kuznets published in Kharkov in 1921 and his master's thesis prepared in Kharkov and defended in the USA in 1924 is analyzed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Майбутній Нобелівський лауреат з економіки (1971) Семен Абрамович Кузнець (Simon Smits Kuznets) (1901–1985) перші кроки в науку здійснив під час навчання та роботи в Харкові. Тут він опублікував першу свою наукову статтю і підготував магістерську дисертацію, яку захистив у 1924 році в США.

Стосовно місця народження та навчання С. Кузнеця тривалий час допускалися неточності, а точніше – помилки. Так, наприклад, у тритомній «Економічній енциклопедії» зазначається, що С. Кузнець народився в Харкові й навчався в місцевій гімназії [1, с. 157]. У фундаментальній праці «Нобелівські лауреати Слобожанщини» вказується, що С. Кузнець народився в Харкові, закінчив місцеве реальне училище, потім вступив на юридичний факультет Харківського університету, де викладали економічні дисципліни, та навчався тут два роки [2, с. 245]. «Большая советская энциклопедия» [3, ст. 1663] та «Українська радянська енциклопедія» [4, с. 558] місцем народження С. Кузнеця теж визнають Харків. Навіть в універсальній енциклопедії «Лауреати Нобелівської премії 1901–2001 рр.» зазначається, що Саймон Кузнець народився в місті Харкові, навчався в місцевій гімназії та на юридичному факультеті Харківського університету, потім працював у бюро статистики праці при уряді Радянської України керівником однієї із секцій [5, с. 423].

В енциклопедії «Лауреаты Нобелевской премии», перекладеної з англійської (М. : Прогресс, 1992. Т. I. – 740 с.), зазначається, що С. Кузнець «родился в украинском городе Харькове... посещал местную гимназию, где изучал экономику» (с. 615–618). У біографічному словнику С.А. Фрідмана «Евреи – лауреаты Нобелевской премии» (М., 2000) місцем народження С. Кузнеця теж називається Харків. Але в цих останніх двох виданнях зовсім не згадується його навчання в реальному училищі, на вищих вечірніх комерційних курсах та в Комерційному інституті, а також робота в бюро статистики праці в Харкові. Така ж інформація щодо місця народження та навчання С. Кузнеця в Харкові подається в Інтернеті, за виключенням нової інформації В. Московкіна. До книг М. Шапіро «100 великих евреев» (пер. з англ. – М. : Вече, 2003. – 384 с.) та В.М. Скляренка, Т.В. Ювлевої, А.П. Ильченка, І.А. Рудичевої «100 знаменитых евреев» (Х. : Фолио, 2006. – 511 с.) прізвище Нобелівського лауреата С. Кузнеця взагалі не включене!

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професор В. Московкін, який тривалий час досліджував харківський період життя й діяльності С. Кузнеця, у перших своїх публікаціях про нього 2002 р., посилаючись на довідково-біографічні видання, місцем народження С. Кузнеця називав Харків і зазначав, що він навчався в Харківському університеті [6, с. 85–90; 7, с. 83]. Щоправда, стосовно місця народження С. Кузнеця, то В. Московкін послався на статтю 1986 р. Мозеса Абрамовича, перекладену російською мовою в 1993 р., з якої стало відомо, що С. Кузнець народився у місті Пінську і два роки навчався в Харківському університеті [6, с. 85].

Професор В. Московкін посилається на енциклопедичний біографічний словник «Русское зарубежье. Золотая книга эмиграции» (М. : РОСС ПЭН, 1997. – С. 315–317), де зазначається, що С. Кузнець народився у Пінську (за іншими свідченнями – у Харкові) і після закінчення реального училища вступив на юридичний факультет Харківського університету [6, с. 85]. Приблизно такі ж дані про С. Кузнеця наводить М.В. Довбенко у своїй монографії «Видатні незнайомці (Наукові ідеї, здобутки та життя економістів-лауреатів Нобелівської премії)» (К., 2000. – 320 с.) [6, с. 85].

Мета та завдання статті. Мета статті – з'ясувати дійсне місце народження С. Кузнеця та підтвердити навчання в Харкові, проаналізувати першу його наукову статтю та магістерську дисертацію, підготовлену в Харкові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Московкін В., який вів переписку з рідними Нобелівського лауреата, у подальших своїх публікаціях зазначає, що С. Кузнець, за твердженням своїх рідних, народився у Пінську. Однак донька С. Кузнеця Юдіта Штейн, яка мешкає у Франції, надіслала В. Московкіну копії візових документів 1923 і 1927 рр., у яких місцем народження С. Кузнеця зазначається Харків. Пошуки В. Московкіна в Харкові та Пінську не підтвердили цієї інформації [8, с. 94]. Згодом Юдіта Штейн надіслала В. Московкіну три копії унікальних документів щодо навчання С. Кузнеця в Харкові. Один документ засвідчував, що С. Кузнець 26 жовтня 1915 р. вступив до Харківського другого реального училища й закінчив його 16 травня 1917 р. (вісім «п'ятірок» і п'ять «четвірок»). Другий документ свідчив, що він 1 вересня 1917 р. вступив до вищого додаткового класу цього училища й закінчив його 31 травня 1918 р. (дванадцять «п'ятірок», дві «четвірки» і «трійка» з фізики). Третій документ, найбільш неочікуваний, – копія залікової книжки, яка засвідчувала, що С. Кузнець навчався не в Харківському університеті, а в Харківському комерційному інституті з кінця 1918 до липня 1920 р. (до закриття і перейменування радянською владою, як і інших вишів міста і країни) [8, с. 94–95; 9, с. 52–65; 10].

Перша наукова праця майбутнього Нобелівського лауреата. Після Лютневої революції 1917 до грудня 1919 р. влада в Харкові змінювалася дев'ять разів: Тимчасовий уряд, Центральна Рада УНР, більшовики, Центральна Рада УНР, Гетьманат П. Скоропадського за участі кайзерівської Німеччини, Директорія УНР, більшовики, денікінці та з грудня 1919 р. – знову більшовики. Студентів забирали на війну то «червоні», то «білі». Навчальний процес у вишах міста тривав у напівпорожніх аудиторіях. Кузнець С. керівництвом свого навчального закладу був звільнений від військової служби.

12 грудня 1919 р. на Слобожанщині втретє встановлено Радянську владу, Харків був проголошений столицею УРСР. Нова влада оперативно почала формувати свою державну систему. У лютому 1920 р. у Харкові було створено Південне бюро ВЦСПС, куди С. Кузнець перейшов працювати статистом, потім керівником однієї з секцій Бюро статистики праці. У 1920 р. співробітники цієї організації підготували й у 1921 р. опублікували чотири випуски «Матеріалів із статистики праці в Україні». Усі ці чотири випуски були виявлені нами в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В.Г. Короленка. У другому випуску, за редакцією зав. відділом статистики І.М. Дубинської (липень, 1921), опублікована перша наукова праця майбутнього лауреата Нобелівської премії Семена Кузнеця «Денежная заработная плата рабочих и служащих фабрично-заводской промышленности г. Харькова в 1920 году» [11, с. 53-64]. Цю працю В. Московкін сканував і вмістив як додаток до своєї статті [7, с. 84-95].

Праця молодого фахівця цікава тим, що в ній наводяться й аналізуються статистичні дані стосовно щомісячної заробітної платні робітників і службовців промислових підприємств Харкова в перший рік існування радянської влади в місті. Стаття охоплює сім виробничих союзів Харкова: металістів, текстильників, друкарів, харчовиків, тютюників, хіміків та чинбарів (рос. кожевников) у 1920 р., які складали трохи більше половини підприємств і робітників міста, зобов'язаних подавати статистичну звітність. Дрібні підприємства в таблицях не враховувалися [11, с. 53].

На основі аналізу статистичних даних С. Кузнець робить висновок, що розмір рівня заробітної платні виробничих союзів різний і від порівняно невеликого в харчовиків – 1976 руб. до максимуму у друкарів – 2817 руб. Спостерігається швидке зростання зарплатні у металістів і текстильників. Поступово підвищується заробітна платня у друкарів і хіміків. Майже не підвищується зарплатня в харчовиків і тютюників. Протягом року співвідношення розміру зарплатні різних союзів коливалося від 1:2,6; 1:3 до 1:5. У службовців це співвідношення складало 1:2 [11, с. 55]. Кузнець С. небезпідставно ставить запитання: від чого ж залежить значна різниця в рівні

зарплатні різних союзів? Молодий учений зазначає, що рівень зарплатні може визначатись трьома чинниками: 1) розміром тарифної ставки працівника; 2) кількістю часу, упродовж якого він працював і який підлягає оплаті; 3) формою та системою оплати, за якою винагороджується його праця.

Щодо тарифної ставки, то вона, на думку дослідника, визначається кваліфікацією працівника і складністю праці. Тарифна ставка майже постійна, тому, на думку С. Кузнеця, зміни зарплатні не повинні залежати лише від тарифної ставки. Як бачимо, слушне зауваження молодого фахівця в перший рік становлення радянської влади та її статистичної системи. На жаль, у подальшому тарифні ставки не стимулювали виробництва і призвели до «зрівнялівки» в оплаті праці, яка, до речі, існує і зараз.

На практиці металісти мають розряд нижчий, ніж хіміки та друкарі, а отримують зарплатню значно вищу, ніж харчовики, які мають значно вищий розряд, а отримують мінімальну зарплатню. Службовці – чинбарники мають розряд нижчий від усіх, а постійно отримують найвищу оплату.

Стосовно другого чинника, який визначає величину зарплатні, – відпрацьованого часу, то відповідно до наведених статистичних даних текстильники й металісти отримують максимальну оплату, а хіміки – мінімальну. Але це не пов'язано з кількістю відпрацьованого часу. Різницю в рівні оплати праці С. Кузнець вбачає в тому, що різні союзи вводять свою систему оплати праці.

Згідно з таблицею хіміки, харчовики та тютюнники винагороджуються переважно почасовою оплатою. У тютюнків у липні й серпні на перший план виступала преміальна оплата. Кузнець С. підкреслює, що ці три союзи відносно до своєї чисельності працівників є найнижче оплачуваними.

Як бачимо, у своїй першій науковій праці молодий фахівець проявив себе глибоким дослідником, виявивши інтерес до коливань економічних показників, що в подальшому привело до написання ним докторської дисертації з проблем періодичності коливань у роздрібній і оптовій торгівлі США 1919–1925 рр.

До речі, у згаданому другому випуску «Матеріалів із статистики праці в Україні» подано дані про те, що на одинадцяти найбільших націоналізованих підприємствах Харкова (паровозобудівний завод, «Електросила» № 1, 2-й Державний машинобудівний завод (колишній Мельгозе), 1-й Державний машинобудівний завод (кол. Гельферих Саде), 2-га Радянська типографія та ін.), крім грошової, робітники та службовці отримують і натуральну оплату – трудовий пайок. Наводяться статистичні дані про отримання натуральної оплати на цих підприємствах із червня 1920 до липня 1921 р. Працівники отримували

в основному хліб, періодично – муку, цукор, сіль. Але трудовий пайок видавався лише за умови виконання норми виробітку (с. 65–84).

Магістерська дисертація Семена Кузнеця. На другому курсі Харківського комерційного інституту С. Кузнець підготував магістерську дисертацію «Представленная и критикуемая система доктора Шумпетера» [9, с. 55], яку він успішно захистив в Колумбійському університеті (1924). Зазначимо при цьому, що в Харківському комерційному інституті в той час працювали відомі вчені, професори Харківського університету: політеконом-статист В.Ф. Левитський, економіст-статистик А.М. Анциферов, видатний математик С.Н. Бернштейн, П.І. Фомін та ін., які дали глибокі знання допитливому юнакові. Кузнець С. був добре обізнаний з працями відомих вітчизняних економістів М. Туган-Барановського та М. Кондратьєва.

Навчаючись у Харківському другому реальному училищі, на Вищих комерційних вечірніх курсах та в Комерційному інституті, Семен Кузнець успішно здобував знання. Він отримував відмінні оцінки з англійської, французької та німецької мов. Тому мав можливість в оригіналі вивчати німецькомовні праці Й. Шумпетера 1908 і 1912 рр. Московкіну В. пощастило розшукати у ЦНБ ХНУ ім. В.Н. Каразіна працю професора Шумпетера за 1912 р. із штампом Харківського комерційного інституту з численними олівцевими позначками. Московкін небезпідставно допускає, що ці позначки були зроблені С. Кузнецем під час студіювання цього примірника книги. У результаті переписки з архівом Колумбійського університету В. Московкін у 2009 р. з'ясував, що магістерська дисертація С. Кузнеця, підготовлена ним у Харкові, зберігається в цьому архіві [9, с. 55].

Коли, через десять років після захисту магістерської дисертації, Й. Шумпетер дізнався про її зміст, то йому стало не по собі [8, с. 96]. Молодий учений С. Кузнець у своїй магістерській дисертації описав і розкритикував теоретичні основи відомого американського економіста. Справа в тому, що в них були різні теоретичні підходи до аналізу економічних явищ. Навчаючись у Харківському комерційному інституті, Семен Кузнець під впливом марксистської теорії був переконаний, що економічна теорія має ґрунтуватись на філософському вченні Френсіса Бекона, відповідно до якого необхідно збирати емпіричні факти, на основі їх перевірки розробляти гіпотези, перевіряючи й переглядаючи їх доти, поки вони не будуть узгоджуватись із емпіричними даними (фактами). Якщо ідеї не підтверджуються практикою, то їх необхідно відкинути. Адже згідно з марксизмом критерієм істини є практика, зокрема соціальна практика. Урешті в 1923 р. Кузнець відійшов

від марксистської теорії, переконавшись у тому, що вона не підтверджується на практиці [9, с. 55].

Шумпетер віддавав перевагу не емпіричним дослідженням, а привабливим ідеям, теоріям. Якщо С. Кузнець був прихильником індуктивного методу пізнання економічних явищ (від конкретного до загального), то Шумпетер – дедуктивного (від загального до конкретного). Науковий керівник С. Кузнеця професор Мітчелл скептично ставився до дедуктивної теорії. Основу успіху в економіці він вбачав в емпіричних дослідах. Це теж впливало на формування власних переконань С. Кузнеця і доопрацювання магістерської дисертації, підготовленої в Харкові.

Висновки. Завдяки глибоким знанням з економіки та статистики, отриманим від провідних професорів Харківського університету, які працювали в Комерційному інституті, володінню німецькою та англійською мовами, самостійній роботі над літературою, наполегливій праці у складних умовах Семен Кузнець, незважаючи на свій молодий вік, у харківський період сформувався як зрілий дослідник складних економічних явищ. У становищі біженця, без батька, у Харкові він наполегливо вчився, і в умовах еміграції в США досяг вершин науки – отримав звання Нобелівського лауреата з економіки: «за емпірично обґрунтоване пояснення економічного росту, яке призвело до нового, більш глибокого розуміння як економічної і соціальної структури, так і процесу розвитку» [2, с. 263].

Ознайомлення студентської молоді, широкого загалу із життєвим шляхом і науковою діяльністю С. Кузнеця буде сприяти поверненню із забуття імені видатного нашого земляка, який навчався й розпочав свою наукову діяльність у Харкові [12, с. 172, 175; 13].

Список літератури

1. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 2 / редкол. С. В. Мочерний (відпов. ред.) [та ін.]. – К. : Академія, 2001. – 848 с.
2. Нобелівські лауреати Слобожанщини / Ю. Л. Волянський [та ін.]. – Х. : Факт, 2005. – 296 с.
3. Большая советская энциклопедия. – 3-е изд. – Т. 13. – М., 1973.
4. Українська радянська енциклопедія. – 2-ге вид. – К., 1980. – Т. 5.
5. The Nobel Prize Laureates 1901–2001. Encyclopedia Anniversary edition. – Kyiv, 2003.
6. Московкин В. Семен Кузнец и его университетское окружение в Харькове / В. Московкин // Бизнес Информ. – 2002. – № 7/8. – С. 85–90.
7. Московкин В. Семен Кузнец: его профессиональное окружение в Харькове и первая научная работа / В. Московкин // Бизнес Информ. – 2002. – № 9/10. – С. 83–85.

8. Московкин В. М. Две загадки Семена Кузнеця, связанные с его харьковским периодом / В. М. Московкин // Культурна спадщина Слобожанщини. Історія, краєзнавство та генеалогія : зб. наук.-поп. статей. – Х. : Курсор, 2011. – Вип. 25. – 330 с.

9. Московкин В. М. Неизвестный Семен Кузнец: учеба в Харькове / В. М. Московкин // Universitates. – 2010. – № 1. – С. 52–65.

10. Московкин В. Неизвестный Семен Кузнец. Переписка с родственниками и архивно-исторические изыскания / В. Московкин // Дайджест Е. – 2010. – № 4 (129).

11. Кузнец С. Денежная заработная плата рабочих и служащих фабрично-заводской промышленности г. Харькова в 1920 году / С. Кузнец // Материалы по статистике труда на Украине / под ред. зав. отд. статистики И. Н. Дубинской. – 1921. – Вып. 2-й. – С. 53–64.

12. Шудрик І. О. Першість харків'ян у гуманітарних науках / І. О. Шудрик // Вісник НТУ «ХПІ». Сер. Історія науки і техніки. – 2012. – № 42 (948). – 204 с.

13. Шудрик І. О. Життєвий та творчий шлях лауреата Нобелівської премії Саймона Кузнеця / І. О. Шудрик // Вісник університету харчування та торгівлі. – 2013. – № 1–2.

Отримано 01.02.2013. ХДУХТ, Харків.

© І.О. Шудрик, 2013.

УДК 027.7:021

Л.Д. Льовшина, директор наукової бібліотеки

Л.Г. Бакуменко, заст. директора наукової бібліотеки

ВПЛИВ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ВИСОКОРОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто питання впливу культурно-просвітницької роботи наукової бібліотеки ХДУХТ на формування моральних якостей високорозвинутої особистості, сприяння загальнокультурному розвитку особистості, формуванню її творчого мислення, різнобічних інтересів і постійних прагнень та дієвої конкурентоспроможності.